

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2021, 16: 421-450

Arap Dilinde İsmın İkili Taksiminde Vâsita Olgusu

Mahsum TAŞ

Dr. Öğr. Görevlisi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı

Ph.D Lecturer, Siirt University, Faculty of Theology,

Arabic Language and Rhetoric

Siirt, Turkey

ebulmina@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-3158-8631

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Mart / March 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Nisan / April 2020

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 16 **Sayfa / Pages:** 421-450

Atıf / Cite as: Taş, Mahsum. "Arap Dilinde İsmın İkili Taksiminde Vâsita Olgusu [The Dual Classification of the Phenomenon Vâsita in Arabic Language]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 16 (June 2021): 421-450.

<https://doi.org/10.18498/amailad.903163>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/amailad>.

The Dual Classification the Phenomenon *Vâsita* in Arabic Language

Abstract

In Arabic language, one of the main components that constitute sentences is nouns. Although the nouns are put into the dual classification such as “mu’rab-mabni” or “marifah-nakirah”, “zâhir-pronoun”, “munsarif-gayr-i munsarif”, the issues regarding which of those types include some nouns or whether they are within the scope of both categories have been debatable for certain nouns among the linguists. Therefore, a third classification which is called *vâsita* came to the fore. Despite the fact that some linguists don’t accept such a type of nouns, different viewpoints on the nouns which aren’t included into the dual classification are still popular among the linguists. In the research, the nouns which are called with the contexts such as *الْحُكْمُ يَقِفُ بَيْنَ الْحُكْمَيْنِ* (sentence between two sentences), *المنزلة بين منزلتين* (a third position between two positions) and *الواسطة* (being in the middle) in grammar works as they are not included in dual classification were emphasized, and the viewpoints of linguists on them were included. As those nouns are stated with the term of “*vâsita*” in the aforementioned works, that term was preferred on the title of study. It is intended to introduce these nouns; to attract notice to the discussions of linguists on this issue and to provide the right viewpoint after evaluating them. According to some linguists, nominative nouns addressee nouns which are “mufrad-ma’rifah” and nakirah and maksud”, nouns which are attributed to the first-person singular possessive pronoun, the word of *سَحَر* that the dawn of a certain day is meant, the word of *أُنْسِي* which is adverb and proper, the proper nouns which come after *مَنْ* with the vowel point *itbâ* at its end and the interrogative and which take the related *irâb* are *vâsita* and neither mu’rab nor mabni. Some of linguists emphasized that the aforementioned nouns are associated with the mu’rab or mabni, so neither mu’rab nor mabni nouns can be out of the question. Moreover, some linguists mentioned the existence of some nouns which are not associated with the dual classification as “all of the nouns are either marifah or nakirah in Arabic language. So it was mentioned that the nouns such as *أَنْتَ*, *أَنْتِ*, *مَنْ*, *مَا* and *كَيْفَ* which can not take affirmative “al” and *tenvin* are neither marifah nor nakirah but they are *vâsita*. However, the view that nouns such as interrogatives *أَنْتَ*, *أَنْتِ*, *مَنْ*, *مَا* and *كَيْفَ* are associated with the nakirah nouns seems to be more right. The phenomenon *vâsita* was mentioned in terms that nouns are classified into two categories such as *zâhir* and pronoun and the pronouns are put into dual classification as discrete and adjoinant. According to the viewpoint, which is preferred, there are not nouns which are

vâsita but neither zâhir nor pronoun in Arabic language in the context of dual classification as “zâhir-pronoun”. However, this phenomenon can be mentioned in the classification “discrete-adjoinant”. The phenomenon vâsita was discussed about the classification of proper nouns as “alem-i menkul and alem-i murtacal” and the classification of nouns into “munsarif” and “ghayr-i munsarif”. The viewpoint which mentions the phenomenon vâsita in the aforementioned classifications seems to be more right. So the view that some nouns are not associated with two classifications while the nouns are related to the dual classifications with the different values comes up as not consisting of a suggestion. As a result, it is a forcing approach to mention that nouns are not included in dual classification such as either “mu’rab or mabni”, either “marifah or nakirah” either “pronoun or zahir” but the nouns are vâsita. However, it is possible to mention about the nouns which are not associated with the dual classification as “Pronouns are either adjoinant or discrete”, “nouns are either menkul or murtacal”, “mu’rab nouns are either munsarif or gayr’i munsarif” but they are vâsita.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguists, Classification Noun, Proper Noun, Phenomenon Vasita in Arabic Language.

Arap Dilinde İsmın İkili Taksiminde Vâsita Olgusu

Öz

Arapçada cümleleri oluşturan temel öğelerden birisi de isimlerdir. İsimler her ne kadar “mu’reb-mebni”, “ma’rife-nekire”, “zâhir-zamir”, “munsarif-gayr-i munsarif” gibi ikili taksimata tabi tutulmuşsa da bazı isimlerin bu türlerden hangisinin altına dâhil edileceği veya her iki taksim kapsamina da girip girmediği hususları dilciler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu da “vâsita” denilen ismin üçüncü bir konumunu gündeme getirmiştir. Bazı dilciler böyle bir isim türünü kabul etmese de ikili taksime dâhil edilemeyen isimler konusundaki farklı görüşler dilciler arasında gündemdeki yerini korumaktadır. Çalışmada, ikili taksime dâhil edilemedikleri için gramer eserlerinde *الْحُكْمُ يَقِفُ بَيْنَ الْحُكْمَيْنِ* (iki hüküm arasında yer alan hüküm), *المنزلة بين منزلتين* (iki konum arasında üçüncü bir konuma) ve *الواسطة* (orta yerde duran) gibi kavramlarla dile getirilen isimler üzerinde durulmuş ve dilcilerin bunlar hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Söz konusu eserlerde bu isimler daha çok “vâsita” kavramıyla ifade edildikleri için çalışmanın başlığında bu kavram tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı bu

isimleri tanıtmının yanında dilcilerin bu konudaki tartışmalarına dikkat çekmek ve bunları değerlendirip isabetli olan görüşü ortaya koymaya çalışmaktır.

Bazı dilcilere göre yalın hâldeki isimler, müfred-ma' rife ve nekra-i maksûde olan münâdâ isimler, mütekellim yâ'sına izâfe edilen isimler, belirli bir günün seherinin kastedildiği سحر kelimesi, zarf ve alem olan أنس kelimesi, sonunda itbâ hareketi bulunan ve soru edatı olan مَنْ 'den sonra gelip mahkî irâb alan alem isimler vâsita konumunda olup ne mu'rab ne de mebnîdir. Bazıları ise söz konusu isimlerin mu'rab veya mebnî isimlerin kapsamına girdiğini, dolayısıyla ne mu'rab ne de mebnî olan isimlerin söz konusu olamayacağını vurgulamışlardır. Yine bazı dilciler, Arap dilindeki tüm isimler “ya ma' rife veya nekiredir” şeklindeki ikili taksime dâhil olmayan bazı isimlerin varlığından söz etmişlerdir. Bu bağlamda “el” takısı ve tenvîn alamayan istifhâm edatları olan ما, متى, أين, كيف ve مَنْ, أَيْنَ, مَتَى gibi isimlerin ne ma' rife ne de nekire olup vâsita konumunda olduğu dile getirilmiştir. Ancak soru edatları متى, أين, مَنْ, ما ve كيف gibi isimlerin nekire isimlerin kapsamına girdiğine dair görüşün daha isabetli görünmektedir. İsimlerin zâhir ve zamir olmak üzere iki kısma ayrılması, zamirlerin muttasıl ve munfasıl şeklinde ikili taksime tabi tutulması bakımından da vâsita olgusundan söz edilmiştir. Tercih edilen görüşe göre isimlerin “zâhir-zamir” şeklindeki ikili taksimi bağlamında, Arap dilinde vâsita konumunda olup ne zâhir ne de zamir olan isimler bulunmamaktadır. Ancak “muttasıl-munfasıl” taksiminde bu olgudan söz edilebilmektedir. Özel isimlerin alem-i menkûl ve alem-i mürtecel olmak üzere iki kısma ayrılması ve isimlerin munsarîf ve gayr-ı munsarîf biçiminde iki kısma ayrılması hususlarında da vâsita olgusu tartışılmıştır. Söz konusu iki taksimde de vâsita olgusundan söz eden görüşün daha isabetli görünmektedir. Bu bağlamda isimler farklı itibarlarla ikili taksimlere konu edilirken bazı isimlerin her iki taksim altına da girmediğine dair görüşün bir iddiadan ibaret olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Netice itibariyle isimler, “ya mu'rab veya mebnîdir”, “ya ma' rife veya nekiredir”, “ya zamir veya zâhirdir” şeklindeki ikili taksime dâhil olmayıp vâsita konumunda olan isimlerden söz etmek zorlama bir yaklaşımdır. Ancak “zamirler ya muttasıl veya munfasıldır”, “alemler ya menkûl veya mürteceldir”, “mu'rab isimler ya munsarîf veya gayr-ı munsarîftir” biçimindeki ikili taksim kapsamına girmeyip vâsita konumunda olan isimlerden söz etmek ihtimal dahilindedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Dilciler, İsmi Taksimi, Özel İsim, Arap Dilinde Vâsita Olgusu.

Giriş

Vâsita kelimesi وَسَطٌ veya وَسْطٌ masdarının ism-i fâil kalıbı olup sözlükte, “ortada olan”, “iki şeyin ortasında bulunan”, “bir şeyin iki ucu arasında bulunan”, “iki şey arasında bağlantı kuran” ve “aracı” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Çalışmamızda bahsi geçen vâsita ile isim “ya mu’reb ya mebnûdir, ya ma’rife ya nekiredir” gibi ikili taksime girmeyip üçüncü bir konuma sahip olan isimler kastedilmektedir.

Bazı dilciler, farklı itibarlarla ikili taksimleri konu edinirken bazı isimlerin her iki taksimin altına girmediğini iddia etmişlerdir.² Bir kısım dilciler ise bu olguyu kabul etmemiştir. Onlara göre isimlerin ikili taksimlerinin haricinde herhangi bir kategoriye sahip olmaları söz konusu değildir.³

İbnü’ş-Şecerî (öl. 542/1148) bahse konu isimler için “menzile beyne’l-menziileteyn” tabirini kullanmıştır. Nitekim o, müfred ma’rife münâdanun ne mu’reb ne de mebnû olduğuna, dolayısıyla bu ismin “iki konum arasında üçüncü bir konuma” sahip olduğuna işaret ederken لها منزلة بين منزلتين ifadesini kullanmıştır.⁴ Buna karşılık İbn Cinnî (öl. 392/1002) ismin ikili taksimine dâhil olmayanlar için بَيْنَ الْحُكْمَيْنِ (iki hüküm

¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/369-370; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1414), "vasat", 7/426.

² Bk. Ebü's-Saâdât Ziyâuddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hazma İbnü'ş-Şecerî, *el-Emâlî*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 2/368; İbn Cinnî Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis* (Kahire: el-Heyetü'l-Muriyye el-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 2/358; Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Receb Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 2/870; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, thk. Abdulâl Sâlim Mükerrrem (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1406), 2/368.

³ Bu görüş dilcilerin çoğunluğunun görüşüdür. Örnek için bk. Ebu'l-Bekâ Muhibuddîn 'Abdullah b. el-Huseyn el-'Ukberî, *el-Lubâb fi 'İleli'l-râbi ve'l-binâ'*, thk. 'Abdullillâh en-Nebhân (Dimaşk: Dru'l-Fikr, 1995), 1/67; Ebû Muhammed Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî (Beirut: Daru'l-Fikri li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, ts.), 1/54; Ebû Muhammed Bedruddîn Hasan b. Kâsım b. 'Alî el-Murâdî, *Tavdihu'l-mesâlik ve'l-makâsid bi şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, thk. 'Abdurrahmân 'Alî Süleyman (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2008), 1/297.

⁴ İbnü'ş-Şecerî, *el-Emâlî*, 2/368.

arasında yer alan hüküm) kavramını kullanmıştır.⁵ Süyûtî (öl. 911/1505) ise “الواسطة” (orta yerde duran) ifadesini dile getirmiştir. Nitekim o, el-Eşbâh ve’n-Nazâir adlı eserinde “الواسطة” şeklinde bir başlık atmış ve sözü edilen taksime dâhil olmayan isimleri bu başlık altında ele almıştır.⁶ Gramer eserlerinde daha çok vâsita kavramı kullanıldığı için çalışmamızda bu ifadeyi kullanmayı tercih ettik.

1. Mu‘rab ve Mebnî Taksiminde Vâsita Olgusu

Gramercilerin cumhûruna göre i‘râb özelliğine sahip olup olmaması bakımından isimleri, mu‘reb ve mebnî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mu‘reb, i‘râb özelliğine sahip olup cümledeki konumuna göre sonu değişebilen isimlerin ortak adyken, mebnî, i‘râb özelliğine sahip olmayan ve durum ne olursa olsun sonu asla değişmeyen isimlere denilmektedir. Dolayısıyla cumhûra göre isim ya mu‘reb veya mebnî olup üçüncü bir durum söz konusu değildir.⁷ Ancak bir kısım dilcilere göre bazı isimler ne mu‘reb ne de mebnîdir.⁸ Tartışma konusu olan isimler aşağıdaki başlıklarda yer verilmiştir.

1.1. İsimlerin Cümle İçinde Kullanılmadan Önceki Durumları

ثلاثة, اثنان, واحد gibi cümle içinde kullanılmadan sadece sayı sayma amacıyla kullanılan sayı isimleri, sûrelerin başındaki ص, الم, ق, ر, ح, م gibi ifadeler, hece harflerinin adları olan الف, ب, تاء ve ثاء gibi isimler ve cümlede kullanılmadan önce زيد, عمرو, بكر ve خالد gibi kelimelerin mu‘reb olup olmaması hakkında dilciler ihtilaf etmişlerdir.

Bazı dilciler,⁹ söz konusu kelimeler cümle içinde kullanılınca i‘râb aldıklarından bunları mu‘reb kategorisinde saymışlardır. Dolayısıyla bu

⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/358.

⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’n-nahv*, 2/368.

⁷ ‘Ukberî, *el-Lubâb fi ‘İleli’l-i‘râbi ve’l-binâ’,* 1/67; İbn Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik*, 1/54; Murâdî, *Tavdihu’l-mesâlik ve’l-makâsid*, 1/297.

⁸ İbnü’ş-Şecerî, *el-Emâlî*, 2/368; İbn Cinnî, *el-Hasâis* 2/358; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfî’l-d-darab min lisâni’l-‘Arab*, 2/870; Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’n-nahv*, 2/368.

⁹ Bu görüşü savunanlar arsında ismi öne çıkan Zemahşerî’dir. Kaynaklarda onun dışında herhangi bir dilcinin adı zikredilmemiş ve sadece بعض النحويين ifadesiyle yetinilmiştir. Bk. Ebû ‘Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdillâh b. Mâlik et-Tâî İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli’l-Fevâid*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Kahire: Mektebetu Hecer, 1990), 1/38-39; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fi şerhi Kitâbi’t-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 1/135.

isimler, lafzen olmasa da hükmen mu'râbdırlar. Zira bunların mebnî olmasını gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Nitekim Zemahşerî (öl. 538/1144), الم kelimesini tefsir ederken bunların mu'reb olduklarına dair şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Şayet 'Bunlar (sûrelerin başındaki hece harflerinden oluşan ifadeler) ne tür isimlerdir, mebnî mi mu'râb mı?' dersen, şöyle derim: Bunlar mu'râb isimlerdir, sonlarının sakin olması ise عَمُرُوْ، عَمُرُوْ vb. isimlerin sonlarının sakin/harekesiz olması gibidir. Zira bunlar i'râbı gerektiren herhangi bir âmilin etkisinde olmadıkları için sonları sakindir. Bu isimlerin son harflerinin sakin olması mebnî olduklarını göstermez, aksine bu bir tür vakıftır. Bunun delili şudur: Eğer bunlar mebnî olsalardı o zaman كَيْفَ، أَيْنَ ve هَؤُلَاءِ kelimelerinde olduğu gibi, belli bir hareke üzere mebnî olurlardı; ن(nûn), ق(kâf), ص(sâd) örneklerinde olduğu gibi iki sakin harf bir arada olacak şekilde telaffuz edilmezdi."¹⁰ Ancak bu kelimeler cümle içinde kullanılıp başlarında bir âmil gelirse, o zaman bunların son harfleri de i'râba tâbi olur. Bu durumda sözgelimi، وَنظَرْتُ إِلَى الْفِ، وَكَتَبْتُ أَلْفًا، وَنظَرْتُ إِلَى الْفِ şeklinde kullanım söz konusu olur. Aynı şekilde sadece kendisi ifade edilmek istenen ve cümle içinde kullanılmayan her mu'râb isim, harekesine etki edecek bir âmilin müdahil olmasından önce, son harfi harekesiz kılınup üzerinde durularak telaffuz edilir. Nitekim sadece saymak amacıyla، دَارَ، غُلَامَ، جَارِيَةً، نُوبَ ve بَسَاطَ gibi kelimeler i'râb özelliğinden arındırılmakta ve son harfleri harekesiz telaffuz edilmektedir. Aynı kelimeler cümle içinde kullanıldıklarında ise i'râb kurallarına göre son harfleri hareke almaktadır.¹¹

İbnu'l-Hâcib (öl. 646/1249), İbn Mâlik (öl. 672/1274), Murâd (öl. 749/13499), Şâtıbî (öl. 790/1388) ve Üşmûnî (öl. 918/1513) gibi birçok dilciye göre ise cümlede kullanılmadan önce tüm isimler mebnîdir.¹² Ancak mebnî olmalarının nedeni hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

¹⁰ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 1/21.

¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/20.

¹² Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid bi şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, 1/301; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, *el-Makâsîdu's-şâfiyye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiyye*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (Mekke: Ma'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 2007), 1/87; Ebu'l-Hasan Nuruddîn 'Alî b. Muhammed b. 'Îsâ el-Üşmûnî, *Şerhu'l- Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998), 1/44 .

İbnu'l-Hâcib'e göre terkîb içinde kullanılmamaları mebnî olmalarına sebep olmuştur. Zira i'râbın amacı terkîb sonucu meydana gelen manaları (faillik, mefûllük, mübtedalık, haberlik) açıklamaktır. Dolayısıyla terkîb içinde kullanılmayan isimler i'râba ihtiyaç duymamakta ve mebnî sayılmaktadır.¹³ İbn Mâlik'e (öl. 672/1274) göre ise söz konusu isimler mühmelik (âmillik ve ma'mûllük yönünden herhangi bir işlevi olmamaları) yönüyle harfe benzemeleri nedeniyle mebnî olmuşlardır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında bulunan الم, حم ve الر gibi ifadeler ile terkîbde kullanılmayan isimler, amel etme ve kendisinde amel edilme bakımından herhangi bir işlevi olmayan هَل , لَوْ ve لَوْلَا gibi harflere benzemekte ve onlar gibi mebnî olmaktadırlar.¹⁴

İbn Usfûr (öl. 669/1270), Ebû Hayyân (öl. 745/1344) ve Süyûtî gibi dilciler, cümle içinde kullanılmayan isimlerin ne mu'reb ne de mebnî olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵ Zira söz konusu isimlerin i'râb veya binâsını gerektirecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Nitekim Süyûtî şöyle bir açıklama yapmaktadır: ذهاب قوم إلى أنها واسطة، لا معربة؛ لعدم موجب الإعراب، ولا مبنية؛ لعدم مناسبة مبني الأصل "Bir kısım dilciye göre onlar (terkîbde kullanılmayan isimler) vâsıta'dır (mu'reb ile mebnî arasında bir yerdedir). Bu isimler mu'reb değildir. Zira onların i'râbını gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Mebnîyyü'l-asla benzemedikleri için mebnî de değildirler."¹⁶

Kanaatimizce söz konusu isimleri mu'reb olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Zira bir kelimenin mu'reb olması bilfiil i'râba konu olmasını gerektirmez. Nitekim dilciler arasında şöyle bir ifade yaygındır: لَمْ يُعْرَبِ الْكَلِمَةُ وَهِيَ مُعْرَبَةٌ "kelime mu'reb olmasına rağmen i'râb almamıştır"¹⁷

¹³ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer İbnu'l-Hâcib, *Şerhu'l-vâfiye nazmu'l-Kâfiye*, thk. Mûsâ Bennâî Alevân el-Alilî (Necf: Matbaatu'l- Ââb, 1400), 272.

¹⁴ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/38.

¹⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî, *Şerhu'l-cümel* thk. Fevâz eş- Şa'âr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/32; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fî şerhi Kitâbi't-Teshîl*, 1/135;

¹⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*, 2/368.

¹⁷ Nûruddîn 'Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmi Câmi, *el-Fevâidu'd-diyâiyye* (Asitâne: Matbaatu'l-Hâc Muharrem Efendi, 1281), 16; Ebu'l-İrfân Muhammed b. 'Alî es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/85.

1.2. Müfred-Ma'rife ve Nekra-i Maksûde Olan Münâdâ

Gramerde muzâf veya şibh-i muzâf olmayan münâdâ isimler, müfred münâdâ olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla münâdâ olan isim tesniye ya da cemi de olsa müfred olarak adlandırılmaktadır. Müfred münâdâ nekire ve ma'rife olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Müfred nekire de maksûde (kendisiyle belli bir kişinin kastedildiği) ve gayr-ı maksûde (kendisiyle belli bir kişinin kastedilmediği) şeklinde iki kısma ayrılır. Münâdâ isimler muzâf, şibh-i muzâf ve nekir-i gayr-ı maksûde şeklinde gelirlerse mu'reb oldukları hususunda dilciler görüş birliği yapmışlardır.¹⁸ Ancak müfred-ma'rife veya nekire-i maksûde biçiminde geldiklerinde mu'reb olup olmamaları hususu tartışma konusu olmuştur. Bazı dilciler bu tür münâdâları mebnî olarak kabul ederken,¹⁹ Kûfe dil ekolünün önemli temsilcilerinden olan Kisâî (öl. 189/805) onları mu'reb isimler arasında saymıştır.²⁰ Diğer bir kısım dilciler ise bunları vâsîta (ne mu'reb ne de mebnî) kategorisine almıştır.²¹

Dilcilerin çoğunluğuna göre müfred-ma'rife ve nekire-i maksûde olan münâdâ isimler mebnîdir.²² Onlara göre bu tür münâdâlar şayet mu'reb olsaydı hangi alametle merfû olacaksa o alamet üzerine mebnî olmaktadır. Dolayısıyla يا زَيْنَدَانِ ifadesi damme üzerine mebnî iken يا زَيْنَدَانِ elif üzerine, يا زَيْنَدَانِ ise vâv üzerine mebnîdir. Bu durumda her üç örnekteki يا زَيْنَدَانِ ve يا زَيْنَدَانِ kelimeleri mahallen mansûb olup اَدْعُوْا veya اُدْعِيْ fiillerinin mef'ûlü konumundadırlar.²³

¹⁸ Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb* thk. Abdüsselâm muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988), 2/182; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi sinâ'ati'l-i'râb* thk. 'Alî Ebû Malahham (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 60.

¹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/183; Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktedab* thk. Muhammed Abdülhalık 'Azîme (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.), 4/204; İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 1/146; Ebû İshâk eş-Şâtübî, *el-Makâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, 5/254.

²⁰ Ebû İshâk eş-Şâtübî, *el-Makâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, 5/257.

²¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/321; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*, 2/368.

²² Bu görüş cumhura aittir. Bk. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/183; Müberred, *el-Muktedab*, 4/204; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Serrâc İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.), 1/333.

²³ Meliku'l-Müeyyed 'Îmâdüddîn İsmâîl b. 'Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî Ebu'l-Fidâ', *el-Kennâş fi fenneyi'n-nahvi ve's-sarf*, thk. Riyâd b. Hasan el-Havâm (Beyrut: el-Mektebtü'l-'Asriyye, 2000), 1/161-162.

Kisâî'ye göre sözü edilen her iki münâdâ da mu'rebdir. Zira mebnî olmalarını gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla يَا زَيْدُ ifadesinin sonundaki damme binâ değil, i'râb harekesidir.²⁴ Bu görüş aynı zamanda Kûfe dil ekolünün de görüşüdür. Nitekim el-Enbârî (öl. 577/1181) el-İnsâf adlı eserinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Kûfelilere ذهب الكوفيون إلى أن الاسم المنادى المعرف المفرد معرب مرفوع بغير تنوين göre müfred-ma'rife münâdâ mu'reb olup tenvin almaksızın merfû konumundadır.”²⁵

İbn Yaîş ve Süyûtî'nin bazı dilcilerden aktardıklarına göre müfred-ma'rife ve nekire-i maksûde olan münâdalar ne mebnî ne de mu'rebdir. İbn Yaîş bu görüşe yer verirken şöyle demektedir: وقد ذهب قومٌ إلى “Bir grup dilciye göre o, (müfred-ma'rife münâdâ) mu'reb ile mebnî arasındadır.”²⁶ Yine Süyûtî de söz konusu dilcilerin görüşlerine işaret etmekte ve şöyle bir ifadeye yer vermektedir: ذهب قومٌ إلى أنه واسطة بين “Bir kısım dilciye göre o, mu'reb ile mebnî arasında bir konumdadır.”²⁷

Müfred-ma'rife ve nekire-i maksûde olan münâdâ isimlerin mebnî olduklarına dair cumhûrun görüşü daha isabetli görünmektedir. Zira Kisâî, onları herhangi bir âmilin etkisi almaksızın mu'reb saymaktadır.²⁸ Hâlbuki mu'reb olarak kabul edildiklerinde onları merfû yapan bir âmilin olması gerekmektedir. Çünkü Arap grammerinde nasb amelini yapan bir amel olmadan mansûb bir kelime, cer eden bir âmil olmadan mecrûr bir isim söz konusu olamayacağı gibi ref' eden bir âmil olmadan merfû bir kelime de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kisâî'nin görüşü mesnetsiz bir iddia olarak görünmektedir.²⁹ Yine söz konusu münâdâları vâsita (ne mu'reb ne de mebnî) olarak kabul eden dilcilerin iddialarını ispatlayacak

²⁴ Necmü'l-Eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm - Yahyâ Beşîr Mustafâ (Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1417), 1/410-411.

²⁵ Ebu'l-Berekât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'n-nahviyyîn* (el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2003), 1/264.

²⁶ Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 1/321.

²⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*, 2/368.

²⁸ Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-Makâsîdu's-şâfiyye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*, 5/258.

²⁹ Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye*, 1/410-411.

güçlü delillerinin bulunmaması konuyla ilgili cumhûrun görüşünün daha doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Mütekellim Yâ'sına Muzâf olan İsimler

Dilcilerin cumhûruna göre mütekellim yâ'sına muzâf olan isimler ref', nasb ve cer olmak üzere her üç durumda da mu'rebtir.³⁰ Zira mebnî olmalarını gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Ayrıca bu isimlerdeki izâfe, mu'reb olmalarını gerektirmektedir. Zira izâfe, ismin özelliklerindedir. İsimlerde asıl olan mu'reb olmalarıdır.³¹ Ancak bu isimlerin i'râbı lafzî değil, takdîridir. Dolayısıyla هذا غلامي ifadesindeki غلامي kelimesi takdîren merfû, رأيت غلامي şeklindeki cümlede takdîren mansûb, مررت بغلامي de ise takdîren mecrûrdur.³² İbn Mâlik başta olmak birçok dilciye göre mütekellim yâ'sına muzâf olan isimlerin i'râbı ref' ve nasb durumlarında takdîrî, cer konumunda ise lafzîdir.³³

İbnu'ş-Şecerî, Mutarrizî (öl. 610/1213) ve İbnu'l-Haşşâb (öl. 567/1172) gibi dilcilere göre mütekellim zamir yâ'sına muzâf olan isimler mebnîdir.³⁴ Zira Arap dilinde muzâf olan isimlerin sonları muzâfün ileyhten dolayı herhangi bir hareke değişimine uğramamaktadır. Hâlbuki mütekellim yâ'sına muzâf olan isimlerin son harfi, yâ zamirinden dolayı kesralı olmakta ve bu sebeple benzerlerinden ayrılmaktadır. Bir isim benzerlerinden ayrılınca harflere benzemekte ve mebnî olmaktadır. Bu bağlamda mütekellim yâ'sına muzâf olan isimlerin sonundaki kesra mebnîlik kesrasıdır. Nitekim iltikâ-i sâkineynden dolayı لم يَخْرُجِ الْمُؤْمِنُ لَا يَخْرُجِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ve لم يَخْرُجِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ayetindeki يَخْرُجِ ve يَخْرُجِ fiillerin sonlarındaki kesra da mebnîlik kesrasıdır. Zira herhangi bir âmilin etkisiyle gerçekleşmeyen hareketler i'râb değil, binâ hareketleridir.³⁵

Bir grup gramerciye göre mütekellim yâ'sına muzâf olan isimler vâsita (ne mu'reb ne de mebnîdir) konumundadırlar. Nitekim 'Ukberî bu görüşü şöyle dile getirmektedir: وَذَهَبَ قَوْمٌ إِلَى أَنَّ الْمُضَافَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ غَيْرُ مَبْنِيٍّ إِذْ لَا عَلَّةَ

³⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 4/1847; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/197; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsîd*, 2/834.

³¹ Mâlik İbnu'n-nâzım, *Şerhu ibni'n-nâzım 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, 294.

³² Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 4/1847; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/197; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsîd*, 2/834; Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 2/427.

³³ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 3/279.

³⁴ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 3/279.

³⁵ İbnü'ş-Şecerî, *el-Emâlî*, 1/2.

“Bir gruba göre mütekellim yâ’sına muzâf olan isimler mebnî değildir. Zira mebnî oluşunu gerektirecek herhangi bir illet bulunmamaktadır. Söz konusu isimler mu’reb de değildir. Çünkü bu isimlerin sonundaki harfler sahih (illet harfi olmayan) olmasına rağmen i’râb açık gelememektedir. Bu gruptaki dalciler mütekellim yâ’sına muzâf olan isimleri حَصْبِي (hadım, iğdiş) olarak adlandırmaktadır.”³⁶ Ancak ‘Ukberî, bu isimlendirmenin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Zira iğdiş edilmiş hayvanlar müzekker sayılmaktadır. Dolayısıyla bu isimlendirme yerine حُنْتِي مُشْكَل (erkeklik ve dişilik organına birlikte sahip olan veya bu organlardan hiçbirini taşımayan) tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağını dile getirmektedir.³⁷

Konuyla ilgili serdedilen görüşler arasında İbn Mâlik’in görüşü daha isabetli görünmektedir. Dolayısıyla mütekellim yâ’sına muzâf olan isimler mu’reb olup ref’ ve nasb durumlarında irabları takdîrî, cer konumunda ise lafzîdir. Zira izâfe, ismin özelliklerindedir. İsimlerde asıl olan mu’reb olmasıdır. Ancak ref’ ve nasb konumlarında açık i’râbın gelmesi mümkün değildir. Çünkü mütekellim yâ’sından dolayı bu isimlerin son harfi kesralı gelmek zorundadır. Ancak cer konumunda zaten açık bir kesra bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kesrayı i’râb değil, binâ harekesi olarak değerlendirmek gereksiz bir zorlamadan ibaret olacaktır.³⁸

1.4. Belirli Bir Günün Seherinin Kastedildiği سحر Kelimesi

سحر kelimesi bazen nekire olup kendisinden herhangi bir seher vakti kastedilmektedir. Bu durumda mu’reb olması hususunda dalciler arasında görüş birliği vardır. Nitekim تَجِيئَاتُهُمْ بِسَحْرِ âyetinde belli bir günün seheri kastedilmediğinden tenvin alarak mu’reb olmuştur. Bazı durumlarda ise سحر kelimesinden belli bir günün seheri kastedilmektedir. Böyle durumlarda söz konusu kelimenin mu’reb olup olmaması hususu gramerciler arasında tartışma konusu olmuştur.³⁹

³⁶ ‘Ukberî, *el-Lubâb fî ‘İleli’l-i-râbi ve’l-binâ*, 1/67.

³⁷ ‘Ukberî, *el-Lubâb*, 1/67.

³⁸ İbn Mâlik, *Şerhu Tashîli’l-Fevâid*, 3/279.

³⁹ Ebû Muhammed Bahâuddîn ‘Abdullah b. ‘Abdirrahmân b. Akîl İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire: Dâru’t-Turâs, 1980), 3/355.

Dilcilerin cumhûruna göre سحر kelimesiyle belli bir günün seheri kastedilince mu'reb olup gayr-ı munsarıftır.⁴⁰ Onlara göre bu anlamdaki سحر kelimesi السحر'den dönüşmüştür. Ayrıca kastedilen günün seherinin özel adı konumundadır. Dolayısıyla سحر kelimesinin munsarîf olmasını engelleyen adl ve alemiyyet vardır.⁴¹ Ancak başta Şevbîn (öl. 645/1247) olmak üzere bazı dilciler, bu durumdaki سحر kelimesinin gayr-ı munsarîf değil, munsarîf bir kelime olduğunu ifade etmişlerdir.⁴² Buna göre لَقِيْتُهُ سَحَرَ "onunla o günün seherinde karşılaştım" cümlesindeki سَحَرَ kelimesinin tenvin alamaması iki sebebe bağlanmıştır. Süheyli, izâfe kastına bağlamış ve cümlenin لَقِيْتُهُ سَحَرَ ذَلِكَ الْيَوْمِ anlamında olduğunu söylemiştir. Şevbîn ise bu durumu "el" takısı niyetine bağlamış ve aslının لَقِيْتُهُ السَّحَرَ şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁴³

İbnu't-Tarâve (öl. 528/1134) ve Nâsır el-Mutarrizî (öl. 610/1213) gibi bazı dilciler, söz konusu kelimenin mu'reb değil, fetha üzerine mebnî olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak mebnî oluşunun sebebi hakkında farklı iki görüş ileri sürülmüştür. Bazılarına göre, ta'rîf harfi olan el takısının anlamını içerdiği için fetha üzerine mebnî olmuştur. Nitekim aynı sebepten dolayı أَمْسَى kelimesi kesra üzerine mebnî olmuştur. Diğer bir kısım dilciye göre ise mebnî oluşunun sebebi, harfin anlamını içermesinden değil, صَبَاحًا ve مَسَاءً gibi benzerlerinden farklı olmasındandır. Zira bir isim benzerlerinden farklı olunca harfe benzemiş olmakta ve bu sebeple mebnî konumuna gelmektedir.⁴⁴

Rummânî'ye göre kendisiyle belirli bir günün seheri kastedilen سحر kelimesi ne mebnî ne de mu'rebtir. Dolayısıyla bu kelime vâsita konumundadır. Zira bu kelime şayet mu'reb olsaydı son harfi aynı harekeye bağlı kalmazdı. Çünkü mu'reb, cümledeki konumuna göre

⁴⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/225; Müberred, *el-Muktedab*, 3/378; İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, 1/192.

⁴¹ Ebû Muhammed Bahâuddîn 'Abdullah b. 'Abdirrahmân b. Akîl İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Kahire: Dâru't-Turâs, 1980), 3/355.

⁴² Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2/870.

⁴³ Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed es-Süheyli, *Netâicu'l-fiker fi'n-nahv* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 226.

⁴⁴ Bk. Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. 'Abdulhamîd el-Hindâvî, (Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 1/106; Murâdî, *Tavdihu'l-mesâlik ve'l-makâsid bi şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, 3/1218.

sonu değişen isimdir. Sözü edilen kelime mebnî de değildir. Zira onun mebnîliğine sebep olacak herhangi bir illet söz konusu değildir.⁴⁵

سَحْر kelimesiyle ilgili serdedilen görüşler incelendiğinde, bu kelimeyi mu'reb-munsarîf olarak kabul eden Şevbîn ve Süheylî'nin görüşü daha makul bir yaklaşım gibi görünmektedir. Zira mebnî olsaydı i'râb ve binâ hareketleri birbiriyle karışmasın diye fetha üzerine değil, başka bir hareke üzerine mebnî olması gerekirdi. Nitekim قَبْل ve بَعْد zarfları da mebnî olduklarında söz konusu endişeden dolayı damme hareketini almaktadırlar. Bu kelimeyi mu'reb-gayr-ı munsarîf kabul edenlerin görüşü de problemlidir. Zira onlara göre سَحْر kelimesini gayr-ı munsarîf haline getiren illetlerden biri alemiyyetdir. Ancak bu kelimenin السَّحْر kelimesinden dönüştüğünü açıkça ifade etmeleri, سَحْر kelimesinin ma'rife olmasının nedeninin alemiyyet değil, gizli ta'rîf edatı olan "el" takısı olduğunu göstermektedir. Hâlbuki isimleri gayr-ı munsarîf yapan ta'rîf, alemiyyetten kaynaklanan bir ta'rîf olmalıdır.

1.5. Zarf ve Alem Olan أَمْسِ Kelimesi

Kendisiyle belirli bir gün kastedilen أَمْسِ (dün) kelimesi bazen isim, bazen zarf (me'ûlün fih) olarak kullanılmaktadır. Bu kelime isim olarak kullanıldığında Hicâzlılar أما أمسِ، وما رأيتك مذ أمسِ örneklerinde olduğu gibi ref', nasb ve cer olmak üzere her üç konumda da kesra üzere mebnî biçiminde kullanılmaktadırlar. Temîm lehçesinde ise iki şekilde kullanılmıştır. Onların cumhûru, bu kelimenin ref' konumunda gayr-ı munsarîf; nasb ve cer konumlarında ise kesra üzere mebnî olduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla onlar, cümle içinde isim olan أَمْسِ kelimesini, أمسِ şeklinde i'râb alacağını ifade etmektedir. Ancak bazı Temîmliler أما أمسِ، وأحببت أمسِ، وما رأيتك مذ أمسِ örneklerinde olduğu üzere söz konusu kelimeyi her üç konumda da gayr-ı munsarîf olarak kullanılmaktadır.⁴⁶

أَمْسِ kelimesi zarf olarak kullanıldığında ise bütün Arap lehçelerinde her üç konumda da sonu kesralı olarak okunmuştur.⁴⁷ Ancak

⁴⁵ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*, 2/372.

⁴⁶ Ebû Muhammed Cemâluddîn 'Abdillâh b. Yûsuf b. 'Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamid (Kahire: y.y., 1383), 15-19.

⁴⁷ Ebu'l-Velîd Zeynuddîn Hâlid b. 'Abdillâh b. Ebî Bekr el-Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 2/347-349.

dilciler, zarf olan *أَمْس* kelimesinin sonunun kesralı olmasının sebebi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.⁴⁸

Dilcilerin çoğunluğuna göre zarf olarak kullanılan *أَمْس* kelimesinin sonundaki kesra, binâ harekesi olup kelime mebnîdir. Zira *أَمْس* kelimesi, *الأمس*'den madûldür (dönüşmüştür). Dolayısıyla bu kelime ta'rîf harfi olan "el" takısının anlamını içermektedir. Bütün harfler mebnî oldukları gibi onların anlamını içeren isimler de mebnîdir.⁴⁹

Halîl b. Ahmed, bu durumdaki *أَمْس* kelimesinin sonundaki kesranın i'râb harekesi olma ihtimalinin de bulunduğunu ve *لَقِيْتُهُ أَمْس* cümlesinin takdirinin *بِالْأَمْسِ لَقِيْتُهُ* şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla bu durumda kendisiyle belirli bir gün kastedilen ve zarf konumunda olan *أَمْس* kelimesi mebnî değil, mu'rebtir.

Bir grup dilciye göre söz konusu *أَمْس* kelimesi vâsita konumunda olup ne mu'reb ne de mebnîdir. Onlara göre bu kelime aslında *أَمْسِي* fiilinin emir sîgası olup sonundaki kesra mahkî harekesidir. Daha sonra bu kelime içinde bulunulan günün öncesindeki güne (dün) isim olmuştur.⁵¹

Kanaatimizce *أَمْس* kelimesinin sonundaki kesrayı i'râb harekesi kabul etmek veya bu kelimenin vâsita konumunda olduğunu ileri sürmek zorlama bir yaklaşımdır. Dolayısıyla dilcilerin çoğunluğunun da ifade ettiği gibi bu kelimeyi mebnî olarak kabul etmek daha isabetli bir görüştür.

1.6. Sonunda İtbâ Harekesi Bulunan İsimler

Arap dilinde isimlerin sonundaki harfin kendisinden sonra gelen harfin harekesine uyması sıkça rastlanan bir durumdur. Bu harekeye itbâ harekesi denilmektedir.⁵² Örneğin *الْحَمْدُ لِلَّهِ* cümlesinde "dâl" harfinin kendinden sonra gelen "lam" harfinin harekesine uyarak *الْحَمْدُ لِلَّهِ* şeklinde

⁴⁸ Bk. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 3/1427; Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye* (b.y.: Dâru'l-Erkam, 1999), 52; Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 2/188.

⁴⁹ Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, 52.

⁵⁰ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 2/188.

⁵¹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 3/1427.

⁵² Ebû Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullâh b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsıtî, *el-Kenz fi'l-kirââti'l-'aşr*, thk. Halid el-Meşhedânî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1425/2004), 1/62.

okunmuştur.⁵³ Gramerciler arasında itbâ harekesi bulunan isimlerin mu'reb mi, yoksa mebnî mi tartışması yapılmıştır.

Cumhûra göre sonunda itbâ harekesi bulunan isimler mu'rebdir. Ancak son harfleri itbâ harekesiyle meşgul olduğundan bunların i'râbları lafzî değil, takdîridir.⁵⁴

Ahfeş ve İbnu's-Sâiğ gibi dilcilere göre söz konusu isimler mebnîdir. Nitekim Ahfeş *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: وقد قال بعض العرب { الْحَمْدُ لِلَّهِ } فكسره، وذلك أنه جعله بمنزلة الأسماء التي ليست بمتحركة، وذلك أن الأسماء التي ليست بمتحركة تحرك أواخرها حركة واحدة "Bazı Araçlar الحمد kelimesinin sonunu kesralı yaparak الحمد لله şeklinde telaffuz etmiştir. Dolayısıyla onlar bu ismin sonunu sürekli kesralı okumuşlar ve mebnî olan isimlerin konumuna getirmişlerdir. Zira mebnî isimlerin sonu da hep aynı hareke bulunmaktadır."⁵⁵

Bir kısım dilciye göre sonunda itbâ harekesi bulunan isimler vâsita konumunda olup ne mu'reb ne de mebnîdir.⁵⁶ Zira bu isimlerin sonundaki harekenin i'râb harekesi olmadığı ortadadır. Ayrıca bu isimlerin sonu, başına gelen amillerden dolayı değişmemektedir. Yine bunların mebnî olması da düşünülemez. Çünkü mebnî olmalarını gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır.⁵⁷

Sonunda itbâ harekesi bulunan isimlerin mu'reb olduğuna dair cumhûrun görüşünün serdettikleri deliller bakımından daha güçlü olduğu kanaatindeyiz.

1.7. Soru Edatı Olan مَنْ 'den Sonra Gelip Mahkî İrâb Alan Alem İsimler

Hicâz lehçesinde مررت بزيدا، رأيت زيدا، جاء زيدا örneklerinde geçen akıllı özel isim olan زيد ile ilgili مَنْ soru edatını kullanarak bilgi talep eden bir şahıs ilk cümleye karşılık من زيد، ikinci ve üçüncü cümleye karşılık ise مَنْ زيدًا

⁵³ Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi tebyîni vucûhi şevâzî'l-kirâati ve'l-îdâhi 'anhâ* (Kahire: Vizâretu'l-Evkâf el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1999), 1/37.

⁵⁴ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/75.

⁵⁵ Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hudâ Mahmud Karra'â (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1411/1990), 1/9.

⁵⁶ Kaynaklarda bu görüşü savunan dilcilerin isimleri dile getirilmemiş, وقبل ifadesiyle yetinilmiştir. Bk. Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/75.

⁵⁷ Süyûtî, *Hemu'l-hevâ*, 1/75.

ve زيد مَنَّ زِيد şeklinde bir soru yönelterek mütekellimin sözünde geçen زيد kelimesinin harekesini değiştirmeden mahkî i'râb ile telaffuz etmesi caiz görülmüştür.⁵⁸ Bu bağlamda mahkî i'râb alarak soru edatı olan مَنَّ'den sonra gelen akıllı alemlerin mu'reb mi, mebnî mi, yoksa ne mu'reb ne de mebnî mi olduğu tartışılmıştır. Bu tartışmaya aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Dilcilerin cumhûruna göre مَنَّ'den sonra gelip mahkî i'râb alan isimler merfû, mansûb veya mecrûr olmaları bakımından ayırım yapılmaksızın her üç durumda da takdîren merfû olup mu'reb olmaktadır. Zira مَنَّ'den sonra gelen isimler ya mübtedâ veya haber konumundadırlar. Ancak bazı dilciler mansûb veya mecrûr şeklinde gelenlerin i'râbı takdîrî, merfû gelenlerin ise lafzî olarak kabul etmektedir. Zira zaten açık olan ref' alametini saymayıp başka bir ref' alametini takdir etmek anlamsız bir yaklaşımdır. Kanaatimizce bu görüş daha isabetlidir.⁵⁹

Süyûtî'nin İbn 'Uşfûr'dan (öl. 669/1270) aktardığına göre مَنَّ'den sonra gelip mahkî i'râb alan alem isimler mu'reb değil, mebnîdir.⁶⁰ Ancak bu görüş zayıftır. Zira bu isimlerin mebnîliğini gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla gramerin genel kaidesi olan "isimlerde asıl olan mu'reb olmalarıdır" kuralı gereğince söz konusu isimleri mu'reb kabul etmek daha makuldür.

Ebû Hayyân (öl. 745/1344) ve el-Murâdî (öl. 749/1348) gibi dilcilere göre sözü edilen isimler vâsita konumunda olup ne mu'reb ne de mebnîdirler. Zira مَنَّ زِيدًا ve مَنَّ زِيدٌ örneklerindeki زيد kelimesinin sonundaki hareke i'râb veya binâ harekesi değil, mahkî bir harekedir.⁶¹ Ancak bu isimlerin sonundaki hareketin mahkî bir hareke olması, onların mu'reb olmalarını engellememektedir. Zira bunları mu'reb kabul eden cumhûr da i'râblarının takdîrî olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.

⁵⁸ Ebû 'Alî Hasan b. Ahmed b. 'Abdilgaffâr el-Fârisî, *et-Ta'lîka 'alâ Kitâbi Sîbeveyh*, thk. 'Avd b. Hamd el-Kûzî (b.y.: y.y., 1410/1990), 2/111-112.

⁵⁹ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 3/267.

⁶⁰ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/75.

⁶¹ Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 3/1350; Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/75.

2. Ma'rife ve Nekira Bağlamında Vâsita Konumundaki İsimler

Gramerciler, belirli bir varlığı gösterip göstermeme bakımından ismi ma'rife ve nekire olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Dolayısıyla başında harf-i ta'rif (ال takısı) olan, özel isimler, zamirler, işâret ve mevsûl isimleri, ma'rife bir isme muzâf olanlar ma'rife, bunların dışındakiler ise nekire sayılmaktadır.⁶²

Dilcilerin cumhûruna göre Arap dilindeki tüm isimler ya ma'rife veya nekiredir.⁶³ Bu bakımdan ikili taksime girmeyip vâsita konumunda olan isimlerin varlığı söz konusu değildir.⁶⁴ Ancak bazı dilciler bu taksime itirazda bulunmakta ve bazı isimlerin ne ma'rife ne de nekire olduğunu vurgulamaktadır. Onlara göre “el” takısı ve tenvîn alamayan istifhâm edatları olan ما , مَنْ , مَتَى ve كَيْف gibi isimler ne ma'rife ne de nekiredir.⁶⁵ Zira bunlar nekire kapsamına girmemektedir. Çünkü nekire isimlerin ya “el” takısı alabilmesi veya “el” takısı alabilen bir kelimenin anlamında olması gerekmektedir. Hâlbuki söz konusu istifhâm edatları “el” takısı alamadıkları gibi onu alabilen bir ismin anlamında da değillerdir. Ayrıca bu isimler ma'rife de değildir. Zira anlamlarında umum vardır. Dolayısıyla anlam bakımından ma'rifeden çok, nekreye yakındırlar. Ancak İbn Keysân (öl. (ö. 320/932) gibi bazı dilciler soru edatı olan ما ve من edatlarının ma'rife isimlerin kapsamına girdiğini ifade etmiştir. Nitekim ما عندك؟ veya ما دعائك؟ şeklindeki soruların cevabı، زيدٌ ve لقاءك şeklinde ma'rife gelmektedir. من ve ما soru edatlarının cevapları ma'rife geldiğine göre bunlar da ma'rife olmalıdır.⁶⁶

Kanaatimizce soru edatları olan مَتَى , مَنْ , مَتَى ve كَيْف gibi isimler nekire isimlerin kapsamına girmektedir. Nitekim ما هذا، من زيد، متى السفر، أين أنت، ما هذا، من زيد، متى السفر، في أي وقت السفر، في أي مكان أنت، رأي شيء هذا، رأي رجل زيد ve في أي وقت السفر، في أي مكان أنت، رأي شيء هذا، رأي رجل زيد anlamındadır. Dolayısıyla bu soru edatları “el” takısı almamakla birlikte “el” takısı alabilenlerin anlamındadırlar. Bu yüzden

⁶² Bk. Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-naho*, thk. Sâlih 'Abdulazîm (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010), 1/12; İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/115; Müberred, *el-Muktedab*, 4/276-280.

⁶³ Bk. Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 245; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsîd*, 1/359; Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 1/158.

⁶⁴ Üşmûnî, *Şerhu'l- Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/86.

⁶⁵ Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 1/158; Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/222.

⁶⁶ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/119.

bunlar birer nekire isimdirler. İbn Keysân'ın من ve ما edatlarının ma'rife olduklarına dair yukarıda ileri sürdüğü görüş zayıftır. Zira من عندك؟ veya ما دعاك؟ şeklindeki soruların cevabı olarak رجل من بني فلان ve أمر مهم şeklinde nekire isimler de gelebilmektedir.⁶⁷ Bu bağlamda cumhûrun "Arap dilindeki tüm isimler ya ma'rife veya nekiredir" şeklindeki görüşü daha doğru bir görüştür.

3. İsmın Zâhir ve Zamir Taksiminde Vâsita

Dilciler isimleri zâhir ve zamir olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Bu bağlamda onlara göre Arap dilindeki bütün isimler ya zâhir veya zamir olup vâsita (ne zâhir ne de zamir) konumunda olan isimler söz konusu değildir.⁶⁸ Ancak genel kanaate göre mansûb munfasıl olarak kabul edilen إياه, إياي ve türevlerinin zâhir isimlerin mi, zamirlerin mi, yoksa ne zâhir ne de zamirlerin mi kapsamına girdiği hususu dilciler arasında tartışma konusu olmuştur.⁶⁹

Basrâ dil ekolünün cumhûruna göre zamir olan إيا ifadesidir. Bu ifadenin sonuna bitişen yâ, kef ve hâ gibi bitişkenler harf olup zamir olan إيا'nın mütekellim, gâib ve muhâteba ait olmasının durumunu belirtmek üzere getirilmektedir.⁷⁰ Bazı dilciler hem إيا hem de bitişkenleri birer zamir kabul etmekte ve إيا zamirinin kendisinden sonra gelen zamirlere muzâf olduğunu dile getirmektedir. Ancak bu görüşü kabul görmemiştir. Zira zamirler izâfe edilmemektedir.⁷¹

Zeccâc'a (öl. 337/949) göre إيا ifadesi zamir değil, zâhir bir isimdir. Ona göre إيا'dan sonra gelen yâ, kef ve hâ gibi bitişkenler birer zamir olup إيا'nın muzâfün ileyhisedir. Ancak birçok dilci Zeccâc'a "إيا ifadesi zâhir isim olsaydı her zaman nasb konumunda olmazdı. Zira bazı istisnalar hariç zâhir isimler belli bir i'râb çeşidine bağlı kalmamaktadır." şeklinde haklı bir eleştiri yöneltmişlerdir.⁷² İbn Bâbşâz'ın (öl. 469/1077) aktardığına

⁶⁷ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/119.

⁶⁸ Câmî, *el-Fevâidu'd-diyâiyye*, 150; Muhammed b. 'Abdirrahîm el-Ömerî el-Meylânî, *Şerhu'l-muğnî fi'n-nahv* (Dersaadet: Mektebetu's-Sanâyi', 1311), 45-46.

⁶⁹ Bk. İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/144-146; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 2/311-3115; Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 2/570-275.

⁷⁰ Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 2/570.

⁷¹ Bk. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi Kitâbi't-Teshîl*, 2/205-215.

⁷² Bk. Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 2/571-572.

göre bazı dilciler, sadece *إِيا*'nın, sonundaki bitişkenleriyle birlikte zâhir bir isim olduğunu ifade etmişlerdir.⁷³

İbn Keysân ve bazı Kûfelilere göre *إِيا* ifadesi isim değil, zâid bir harf konumundadır. Zamirlere dayanak olsun ve muttasıl ile munfasıl zamirler birbirinden ayrılınsın diye getirilmiştir. Dolayısıyla zamir isimler, *إِيا*'nın sonundaki bitişkenlerdir.⁷⁴ Kûfe dil ekolünün cumhûruna göre ise bitişkenleriyle birlikte zamirdir. Dolayısıyla *إِياي* , *إِياه* , *إِياك* ve türevlerinin tamamı birer zamir isimdir.⁷⁵

İbn Dürüstevyhi (öl. 347/958) ve Ahfeş'e göre ise zamir olan *إِيا*'nın sonundaki *yâ*, *kef* ve *hâ* gibi bitişkenlerdir. *إِيا* ifadesi ise ne zâhir ne de zamirdir. Dolayısıyla bu ifade vâsita konumundadır.⁷⁶

4. Muttasıl ve Munfasıl Taksiminde Vâsita

Gramercilerin cumhuruna göre Arap dilinde zamirler muttasıl ve munfasıl olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁷⁷ Muttasıl zamirler de bâriz ve müstetir şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Müstetir zamirler, telaffuzda ya da yazıda görülmeyip fiilde var olduğu düşünülen zamirlerdir. Bunlar da vâcibu'l-istitâr ve câizu'l-istitâr olmak üzere iki kısma ayrılır. *أَفْعَلٌ*, *تَفْعَلٌ*, *تَفْعَلٌ* şeklindeki fiil kalıplarında zamir vâcibu'l-istitâr olarak gelirken, *فَعَلْتُ*, *تَفْعَلْتُ*, *فَعَلْتُ* kalıplarında ise câizu'l-istitârdır. Bu bağlamda dilcilerin genel kanaatine göre müstetir zamirler, muttasıl zamirlerin kapsamına girmektedir. Dolayısıyla Arap dilindeki bütün zamirler ya muttasıl veya munfasıldır. Ancak bazı dilciler bu taksime itiraz etmekte ve müstetir zamirlerin vâsita konumunda olup ne muttasıl ne de munfasıl zamirlerin kapsamına girdiğine dair bir görüş ileri sürmektedirler.⁷⁸

⁷³ Bk. Tahir b. Ahmed İbn Bâbşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhassibe*, thk. Hâlid. Abdülkerîm (b.y: el-Matbaatu'l-Asriyye, 1977), 1/153-154.

⁷⁴ İbn Bâbşâz, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-muhassibe*.

⁷⁵ Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*.

⁷⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 2/315.

⁷⁷ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-nahv*, 32; Zemahşerî, *el-Mufassal*, 166; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/359; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh*, 1/99; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl*, 2/130.

⁷⁸ Câmî, *el-Fevâidu'd-diyâiyye*, 150; Meylânî, *Şerhu'l-muğni fi'n-nahv*, 45-46.

Dilcilerin cumhûruna göre müstetir zamirler muttasıl zamirlerin kapsamına girmektedir.⁷⁹ Nitekim el-Murâdî Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid adlı eserinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: والضمير قسمان: متصل ومنفصل، والمتصل قسمان: بارز ومستتر. هذا تقسيم الجمهور المتناسل والمفاسل. متناسل الزميرين من قسمين: بآريز ومستتر. Söz konusu taksim cumhûra aittir.⁸⁰ Ancak müstetir zamirler ifade edilirken munfasıl zamirlere ait olan lafızlarla dile getirilmektedir. Örneğin أَفْعَلٌ ve نَفْعَلٌ fiillerinde müstetir zamirler أَنَا ve نَحْنُ olarak kabul edilmektedir. Zira müstetir zamirler zihnen var olduğu kabul edilmekle birlikte kendilerine ait özel lafızlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunlar ya mansûb muttasıl veya merfû munfasıl ile dile getirilmelidir. Müstetir zamirler fâil olup merfû konumunda olunca merfû munfasıl olan zamirlerle dile getirilmeleri daha uygun düşmektedir.⁸¹

Bazı dilciler müstetir zamirleri muttasıl değil, munfasıl zamir olarak değerlendirmektedir.⁸² Nitekim müstetir zamirler dile getirilirken munfasıl zamirlerin lafızlarıyla ifade edilmektedir. Ancak daha önce cumhûrun de ifade ettiği gibi bu durum, müstetir zamirleri ifade etme zorluğundan kaynaklanmaktadır. Zira Arap dilinde müstetir zamirlere ait özel zamirler bulunmamaktadır.

Hudarî'nin (öl. 1798/1870) bazı dilcilerden aktardığına göre müstetir zamir vâsita konumunda olup ne muttasıl ne munfasıl zamirin kapsamına girmektedir. Zira ittisâl ve infisâl vücutta varlığı bulunan lafızlara özgü bir özelliktir. Müstetir zamirlerin böyle bir durumu söz konusu değildir.⁸³

5. Menkûl ve Mürtecel Taksiminde Vâsita

Arap gramercileri özel isimleri alem-i menkûl ve alem-i mürtecel olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Daha önce alemin dışında başka bir anlamda kullanılan özel isimlere alem-i menkûl, herhangi bir yerden

⁷⁹ Konuyla ilgili bk. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-nahv*, 33; Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 166; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/359; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh*, 1/99; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl*, 2/130.

⁸⁰ Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/359.

⁸¹ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh*, 1/97.

⁸² Yâsîn b. Zeynuddîn, *Hâşiyetu Yâsîn 'ala't-tasrîh* (Kahire: el-Matbaatu'l-Ezheriyye, 1326), 1/97.

⁸³ Muhammed b. Mustafâ b. Hasan el-Hudarî, *Hâşiyetü'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbni 'Akîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003), 1/99.

nakledilmeyip ilk vazından itibaren Arap dilinde alem olarak kullanılan isimlere ise alem-i mürtecel denilmektedir.⁸⁴ Nitekim İbn Mâlik *el-Elfiyye* adlı eserinde bu durumu şöyle bir beyitle açıklamaktadır:

وَمِنْهُ مَنْفُوعٌ كَفَضْلِ وَأَسَدٌ وَذُو الْأَرْجَالِ كَسُعَادَ وَأُدَدٌ

“Fadl (masdar kalıbından alıntı) ve Esed (İsm-i ayn olarak değerlendirilen kavramdan alıntı) gibi bazı alemler menkûl iken, (bir kadının ismi olan) Su’âd ve (bir erkeğin ismi olan) Uded gibi bazıları da mürteceldir.”⁸⁵

Arap dilindeki bütün alemler ya menkûl veya mürtecel olduğuna dair görüş dilcilerin cumhûruna ait bir görüştür.⁸⁶ Dolayısıyla vâsita (ne menkûl ne de mürtecel) konumunda olan alemler söz konusu değildir. Ancak bu konuda farklı görüşler ileri süren dilciler de olmuştur.⁸⁷

Zeccâc’a göre Arap dilindeki bütün alemler mürteceldir.⁸⁸ Zira Ona göre alemler vazedilirken herhangi bir kavramdan alıntı yapma niyeti söz konusu değildir. Vaz’ esnasında herhangi bir kavramdan nakletme kastı bulunmayan bütün isimler mürtecel sayılmaktadır. Dolayısıyla فَضْل kelimesi özel isim olarak kullanılırken kelimenin daha önceki masdar anlamı gözetilmemektedir.⁸⁹ Bu bakımdan bütün özel isimler mürtecel olmaktadır. Ancak bu zayıf bir görüştür. Zira bazı isimlerin alem olmadan önceki anlamı düşünülerek ve tefâül amacıyla alem olarak vazedildikleri bilinen bir vakiadır. Nitekim bazı alemlerin başına özel isim haline gelmeden önceki anlamına dikkat çekmek (lemh)

⁸⁴ Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/393.

⁸⁵ Ebû ‘Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. ‘Abdillâh b. Mâlik et-Tâî İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, thk. Süleyman b. Abdülaziz (Riyad: Mektebetu Dâri’l-Minhâc, 1428), 80.

⁸⁶ Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/393; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh*, 1/128; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl*, 2/307.

⁸⁷ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl*, 2/307; Murâdî, *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid*, 1/394; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh 'ala't-tevdîh*, 1/128; Ebû İshâk eş-Şâtîbî, *el-Makâsidu's-ş-şâfiyye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiyye*, 1/378.

⁸⁸ Ebû Hayyân, Üşmûnî ve Süyûtî gibi dilciler bu görüşü Zeccâc’a nisbet etmektedir. Bk. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2/962; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/114; Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/285.

⁸⁹ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/285.

amacıyla el takısı getirilmektedir. Dolayısıyla bu tür alemlerin menkûl olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁰

Sîbeveyh başta olmak üzere bazı dilcilere göre Arap dilinde mürtecel alem bulunmamaktadır.⁹¹ Onlara göre bütün alemler menkûl olmaktadır.⁹² Nitekim Ebû Hayyân şöyle bir açıklama yapmaktadır: *وزعم بعض النحاة أن الأعلام كلها منقولة، وهو ظاهر قول سيبويه* “Bazı nahivciler bütün alemlerin menkûl olduğunu iddia etmiştir. Bu, aynı zamanda Sîbeveyh’in ifadesinden de anlaşılmaktadır.”⁹³

Bazı dilciler, alemleri menkûl ve mürtecel şeklinde iki kısma ayırmanın alemlerin çoğunluğuna yönelik bir taksim olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre anlam bakımından genel olmakla birlikte galebe yoluyla alem haline gelen isimler ne menkûl ne de mürtecel olup vâsita konumundadırlar.⁹⁴ Galebe yoluyla alem olan isimler, ifade ettikleri kişilerle tanınmış olup bu isimler zikredildiğinde onların dışında başka kişiler akla gelmeyen isimlerdir. Örneğin *إِبْنُ عُمَرَ* dendiğinde Abdullah b. Ömer, *أَعَشَى* dendiğinde ise Meymûn b. Kays (öl. 7/629) adlı şair akla gelmektedir. Söz konusu alemler mürtecel değildir. Zira bu isimler alem olmadan önce başka bir anlamda kullanılmışlardır. Yine bunlar menkûl alemlerin kapsamına da girmemektedirler. Çünkü galebe yoluyla alem olanlarda alem için vaz’ olma kastı söz konusu değildir. Halbuki menkûl alemlerde bu kasıt olmalıdır.⁹⁵ Kanaatimizce galebe yoluyla alem olan isimler menkûl alemlerin kapsamına girmekte ve insanların bu isimleri sürekli belirli bir kişiyi kastederek kullanmaları sonucunda alem olma özelliğini kazanmaları, vaz’ mesabesinde kabul edilmektedir.⁹⁶

6. Munsarîf ve Gayr-ı Munsarîf Bağlamında Vâsita

Gramerciler mu’reb isimleri munsarîf ve gayr-ı munsarîf olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Üç hareke (damme, kesra ve fetha) ve tenvîni alabilen isimler munsarîf, cer ve tenvini alamayanlar gayr-ı

⁹⁰ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/184.

⁹¹ Ebû Hayyân bu görüşün Sîbeveyhi’nin sözlerinden anlaşıldığını ifade etmektedir. Ancak *el-Kitab*’ta buna işaret eden herhangi bir ifadeye rastlayamadık. Bk. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü’l-d-darab min lisâni’l-‘Arab*, 2/961-962.

⁹² İbn Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik*, 1/130-131.

⁹³ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü’l-d-darab min lisâni’l-‘Arab*, 2/961-962.

⁹⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl*, 2/311.

⁹⁵ Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân*, 1/192.

⁹⁶ Câmî, *el-Fevâidu’l-diyâiyye*, 183.

munsarîf olarak adlandırılmaktadır.⁹⁷ Gayr-ı munsarîf isimler, kesra yerine tenvinsiz zahir bir fetha ile cer edilmektedir. Onlara göre ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf olan isimler söz konusu değildir. Nitekim konuyla ilgili Süyûtî *Hemu'l-Hevâmi'* adlı eserinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: *الإسم إما منصرف أو غيره ولا واسطة بينهما* "isim ya munsarîf veya gayr-ı munsarîftir. Vâsita (ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf) konumunda olan isimler bulunmamaktadır."⁹⁸ Ancak munsarîf ve gayr-ı munsarîfın yukarıdaki tanımları göz önünde bulundurulduğunda, harflerle i'râb olan cem-i müzekker sâlim, tesniye ve esmâ-ı hamse gibi isimler her iki taksime de girmediği görülmektedir. Zira bu isimler kesra ve tenvin alamadıkları gibi cer halinde fethalı da gelmemektedirler. Ayrıca gayr-ı munsarîf olarak kabul edilen kelimelerin başına ال takısı gelir veya bir başka kelimeye muzâf olursa kesra almakla birlikte tenvîn alamamaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki tanımlara göre bu isimler de her iki tanımın kapsamına girmemektedir. Buna göre vâsita (ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf) olan isimlerin varlığından söz edilebilmektedir. Nitekim İbn Cinnî ve Ebû Ali el-Fârisî'ye göre i'râb ı harflerle olan isimler ile başında ال takısı bulunan veya başka bir kelimeye muzâf olan gayr-ı munsarîf isimler vâsita konumundadır.

Kanaatimizce bu tartışma, gayr-ı munsarîfın tanımından kaynaklanmaktadır. Zira bazı dilciler gayr-ı munsarîfı, *ما فيه عِلَّتَانِ مِنْ تَسْعِ، أَوْ* "kendisinde ismi gayr-ı munsarîf kılan dokuz sebepten iki veya iki sebebin yerini tutan bir sebep bulunan isimdir."⁹⁹ şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanıma göre vâsita konumunda olan isimlerden söz etmek mümkün değildir. Çünkü söz konusu sebepler bulunduğu zaman isim gayr-ı munsarîf, bulunmadığı zaman munsarîf olmaktadır. Örneğin *الأنحر* kelimesi vasîf ve veznu'l-fiil sebeplerinden dolayı gayr-ı munsarîf bir isimdir. Bu kelimenin başına "el" takısı getirip *الأنحر* şeklinde telaffuz edildiğinde kelime yine gayr-ı munsarîftir. Zira her iki sebep devam etmektedir. Buna makabil *أحمد* kelimesi alemiyyet ve veznu'l-fiilden dolayı gayr-ı munsarîftir. Bu kelimenin başına "el" takısını getirince söz konusu kelime munsarîf olmaktadır. Zira *أحمد*'in başına "el" takısı getirmeden önce

⁹⁷ İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 2/79; Enbârî, *Esrâru'l-arabiyye*, 54.

⁹⁸ Süyûtî, *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, 1/133.

⁹⁹ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi'n-nahv*, 2010), 1/12.

onu nekire haline (Ahmed adında herhangi bir kişi) getirmek gerekmektedir. Çünkü “el” takısı marife olan ismin başına getirilemez.

Bir kısım dilci gayr-ı munsarîfı, *الَّذِي مَنَعَ مِنْهُ الْجُرُّ وَالتَّنْوِينُ* “kendisinden cer ve tenvînin engellendiği isimdir”¹⁰⁰ veya *الَّذِي لَا يُنْصَرَفُ مِنَ الْأَسْمَاءِ مَا امْتَنَعَ تَنْوِينَهُ* “gayr-ı munsarîf isimler, tenvin alamayanlardır.”¹⁰¹ biçiminde tarif etmişlerdir. Bu iki tanıma göre vâsita (ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf) olan isimlerden söz etmek mümkündür. Zira harflerle i’râb olan cem-i müzekker sâlim, tesniye ve esmâ-ı hamse gibi isimler ile gayr-ı munsarîf olarak kabul edilen kelimelerin başına ال takısı gelen veya bir başka kelimeye muzâf olan isimler ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf kapsamına girmektedir. Ancak gayr-ı munsarîfın doğru tanımı ilk tanımdır. Nitekim bazı dilciler gayr-ı munsarîfı bu tanımla tarif ettikten sonra *وَحُكْمُهُ أَنْ لَا كَسْرَ وَلَا تَنْوِينَ* şeklinde bir açıklama yaparak gayr-ı munsarîfın cer ve tenvin almamasının bir sonuç olduğuna işaret etmektedir.¹⁰²

Sonuç

Çalışmamızda dilcilerin mu’reb veya mebnî, ma’rife veya nekire gibi ikili isim taksimine dâhil etmekte zorlandıkları ve bunun için “vasita” kavramını kullanarak üçüncü bir konumda göstermeye çalıştıkları isimler ve bunlar etrafındaki tartışmalar ele alınmıştır.

Yapılan araştırmada isim “ya mu’reb veya mebnidir” şeklindeki ikili taksimin kapsamına girmediği iddia edilen isimler şunlardır:

1- Yalın hâldeki isimler. Dilcilerin cumhuruna göre, cümle içinde kullanılınca i’râb aldıklarından bu isimler mu’reb olarak kabul edilirken, bazıları onları mebnî isimlerin kategorisine almışlardır. Söz konusu isimleri mu’reb olarak kabul etmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı tespit edilmiştir.

2- Müfred-ma’rife ve nekra-i maksûde olan münâdâ isimler. Bazı dilciler bunları mebnî kabul etmiş, bazıları mu’reb saymış, diğer bir kısım dilciler ise bunları vâsita (ne mu’reb ne de mebnî) kategorisine almıştır. Ancak söz konusu isimlerin mebnî olduklarına dair görüşün daha isabetli olduğu görülmüştür.

3-Mütekellim yâ’sına izâfe edilen isimler. Bu isimlerin binâ ve i’râbı hakkında üç farklı görüşün olduğu tespit edilmiştir. Mu’reb olup

¹⁰⁰ Meylânî, *Şerhu’l-muğnî fi’n-nahv*, 10.

¹⁰¹ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli’l-Fevâid*, 1/41.

¹⁰² İbnu’l-Hâcib, *el-Kâfiye fi’n-nahv*, 12.

ref' ve nasb durumlarında irabları takdîrî, cer konumunda ise lafzî olduğunu belirten görüş daha isabetli bir görüştür.

4- Belirli bir günün seherinin kastedildiği سحر kelimesi. Bu kelimeyi mu'reb-munsarîf olarak kabul eden Şelebîn ve Süheylî'nin görüşü daha makul bir yaklaşım olarak görülmüştür.

5- Zarf ve alem olan أُمس kelimesi. Bu kelimenin mebnî olduğuna dair görüşün daha doğru olduğu tercih edilmiştir.

6- Sonunda itbâ harekesi bulunan ve soru edatı olan مَن' den sonra gelip mahkî irâb alan alem isimler. Serdettikleri deliller bakımından söz konusu isimlerin mu'reb olduğuna dair cumhûrun görüşünün daha güçlü olduğu tespit edilmiştir.

Bazı dilciler, Arap dilindeki tüm isimler "ya ma'rife veya nekiredir" şeklindeki ikili taksime dâhil olmayan bazı isimlerin varlığından söz etmişlerdir. Onlara göre "el" takısı ve tenvîn alamayan istifhâm edatları olan مَتَى, مَنْ, أَيْنَ, مَا ve كَيْف gibi isimler ne ma'rife ne de nekiredir. Ancak bu soru edatlarının nekire isimlerin kapsamına girdiği tespit edilmiştir.

إِيَّاي, إِيَّاه, إِيَّاكَ ve türevlerinin zâhir isimlerin mi zamirlerin mi yoksa ne zâhir ne de zamirlerin mi kapsamına girdiği hususu dilciler arasında tartışma konusu olmuştur. Ancak bu kelimelerin zamir isim kategorisinde olduğu, Arap dilindeki bütün isimlerin ya zâhir veya zamir olup vâsita (ne zâhir ne de zamir) konumunda olan isimlerin söz konusu olmadığı görülmüştür.

Arap dilindeki bütün zamirler ya muttasıl veya munfasıldır. Ancak bazı dilciler bu taksime itiraz etmekte ve müstetir zamirlerin vâsita konumunda olup ne muttasıl ne de munfasıl zamirlerin kapsamına girdiğine dair görüş ileri sürmektedirler. Zira ittisâl ve infisâl vücutta varlığı bulunan lafızlara özgü bir özelliktir. Müstetir zamirlerin vâsita konumunda olduğuna dair görüşün daha isabetli olduğu görülmüştür.

Arap dilindeki bütün alemleri menkûl veya mürtecel şeklinde iki kısma ayırmak alemlerin çoğunluğuna yönelik bir taksimdir. Nitekim galebe yoluyla alem haline gelen isimler ne menkûl ne de mürtecel olup vâsita konumundadır.

Gramercilerin cumhuruna göre mu'reb isimler munsarîf ve gayr-ı munsarîf olmak üzere iki kısma ayrılmakta olup vâsita (ne munsarîf ne de gayr-ı munsarîf) konumunda olan isimler söz konusu değildir. Buna

karşılık bazıları bu taksimdeki vâsita olgusunu kabul etmektedir. Kanaatimizce bu tartışma, gayr-ı munsarîfın tanımından kaynaklanmaktadır.

Netice itibariyle, “ya mu’reb veya mebnûdir”, “ya ma’rife veya nekiredir”, “ya zamir veya zâhirdir” şeklindeki ikili taksime dâhil olmayıp vâsita konumunda olan isimlerden söz etmek zorlama bir yaklaşımdır. Ancak “zamirler ya muttasıl veya munfasıldır”, “alemler ya menkûl veya mürtecedir”, “mu’reb isimler ya munsarîf veya gayr-ı munsarîftır” biçimindeki ikili taksimin kapsamına girmeyip vâsita konumunda olan isimlerden söz etmek ihtimal dahilindedir.

Kaynakça

- Ahfeş el-Evsat, Ebu’l-Hasen Saîd b. Mes’ade. *Me’âni’l-Kur’ân*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1990.
- Câmî, Nûruddîn ‘Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî. *el-Fevâidu’d-diyâiyye*. Asitâne: Matbaatu’l-Hâc Muharrem Efendi, 1281.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fî şerhi Kitâbi’t-Teshîl*. thk. Hasan Hindâvî. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1. Basım, ts.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *İrtişâfü’d-darab min lisâni’l-‘Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1998.
- Ebu’l-Fidâ’, el-Meliku’l-Müeyyed ‘Îmâdüddîn İsmâîl b. ‘Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî. *el-Kennâş fî fenneyi’n-nahvi ve’s-sarf*. thk. Riyâd b. Hasan el-Havâm. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebtu’l-‘Asriyye, 2000.
- Enbârî, Ebu’l-Berekât Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İnsâf fî mesâili’l-hilâf beyne’n-nahviyyîn*. 2 Cilt. el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2003.
- Enbârî, Ebû’l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *Esrâru’l-arabiyye*. Dâru’l-Erkam, 1999.
- Esterâbâdî, Necmü’l-Eimme Radyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu’r-Radî ‘ale’l-Kâfiye*. thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm - Yahyâ Beşîr Mustafâ. Riyad: Camiatu’l-İmam Muhammed b. Suud el- İslamiyye, 1417.
- Ezherî, Ebu’l-Velîd Zeynuddîn Hâlid b. ‘Abdillâh b. Ebî Bekr. *Şerhu’t-tasrîh ‘ala’t-tevdîh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2000.

- Fârisî, Ebû 'Alî Hasan b. Ahmed b. 'Abdilgaffâr. *et-Ta'lîka 'alâ Kitâbi Sîbeveyh*. thk. 'Avd b. Hamd el-Kûzî. 6 Cilt. (b.y.: y.y., 1410/1990).
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Abdülhamid Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1424/2003.
- Hudarî, Muhammed b. Mustafâ b. Hasan. *Hâşiyetü'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbni 'Akîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2003.
- İbn 'Akîl, Ebû Muhammed Bahâuddîn 'Abdullah b. 'Abdirrahmân b. Akîl. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Kahire: Dârü't-Turâs, 1980.
- İbn Bâbşâz, Tahir b. Ahmed. *Şerhu'l-mukaddîmeti'l-muhassibe*. thk. Hâlid Abdülkerîm. 2 Cilt. b.y: el-Matbaatu'l-Asriyye, 1977.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî. *el-Hasâis*. 3 Cilt. Kahire: el-He'yetü'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb, ts.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Muhteseb fî tebyîni vucûhi şevâzzi'l-kurââti ve'l-îdâhi 'anhâ*. 2 Cilt. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1999.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. 'Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamid. Kahire: y.y., 1383.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Ensârî. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Malik*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikri li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, ts.
- İbn Mâlik, Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh b. Mâlik et-Tâî. *el-Elfiyye*. thk. Süleyman b. Abdülaziz. Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1428.
- İbn Mâlik, Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh b. Mâlik et-Tâî. *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*. thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu Hecer, 1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1414.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Serrâc. *el-Usûl fi'n-Nahv*. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- İbn 'Usfûr, Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbilî. *Şerhu'l-Cümel*. thk. Fevvâz eş-Şa'âr. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998.

- İbn Ya'îş, Ebu'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Alî b. Ya'îş. *Şerhu'l-Mufasssal*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *el-Kâfiye fi'n-nahv*. thk. Sâlih 'Abdulazîm. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Şerhu'l-vâfiye nazmu'l-Kâfiye*. thk. Mûsâ Bennâi Alevân el-Alîlî. Necef: Matbaatu'l-Ââb, 1400.
- İbnu'n-Nâzım, Ebû 'Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik. *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'ş-Şecerî, Ebü's-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hazma. *el-Emâlî*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- İbnu'l-Vecîh, Ebû Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullâh b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâstî. *el-Kenz fi'l-kırââtî'l-aşr*. thk. Halid el-Meşhedânî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1425/2004.
- Meylânî, Muhammed b. 'Abdirrahîm el-Ömerî. *Şerhu'l-muğnî fi'n-nahv*. Dersaadet: Mektebetu's-Sanâyi', 1311.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *Muktedab*. thk. Muhammed Abdülhalık 'Azîme. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasan b. Kâsım b. 'Alî. *Tavdîhu'l-mesâlik ve'l-makâsid bi şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*. thk. 'Abdurrahmân 'Alî Süleyman. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2008.
- Sabbân, Ebu'l-İrfân Muhammed b. 'Alî. *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. *Netâicu'l-fiker fi'n-nahv*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*. thk. Abdulâl Sâlim Mükerrrem. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1406.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hemu'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. thk. 'Abdulhamîd el-Hindâvî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.

- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Makâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye*. thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. 10 Cilt. Mekke: Ma'hedu'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve İhyâu't-Turâsi'l-İslâmî, 2007.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn 'Abdullah b. el-Huseyn. *el-Lubâb fi 'İleli'l-i'râbi ve'l-binâ'*. thk. 'Abdulillâh en-Nebhân. 2 Cilt. Dimaşk: Dru'l-Fikr, 1995.
- Üşmûnî, Ebu'l-Hasan Nuruddîn 'Alî b. Muhammed b. 'Îsâ. *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Yâsîn b. Zeynuddîn. *Hâşiytu Yâsîn ala't-tasrîh*. Kahire: el-Matb'atu'l-Ezheriyye, 1326.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Mufassal fi sinâ'ati'l-i'râb*. thk. 'Ali Ebû Malahham. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993.